

Recension

**Recension av: Mia-Marie Hammarlin och Lars-Eric Jönsson.
Kungar, sex och skandaler. En studie av skvaller och journalistik.
Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2023**

Mattias Frihammar

Hösten 2024 hade den nyskrivna baletten *Gustavia* premiär på Kungliga Operan i Stockholm. Här ställs Gustav III svarta adoptivbror, Gustav Badin (eller Adolf Ludvig Gustav Fredrik Albert Badin, som hans fullständiga namn lyder), i centrum. En av de mest minnesvärda scenerna handlar dock inte om Badin, utan om hovstallmästare Adolf Fredrik Munck, som bistår Gustav III och hans hustru Sofia Magdalena när de ska ha samlag, något som lockade både skratt och applåder. Varför inleda med denna referens till en nyskriven balett när recensionen handlar om *Kungar, sex och skandaler. En studie av skvaller och journalistik* från 2023 av Mia-Marie Hammarlin och Lars-Eric Jönssons bok? Jo, för att scenen med Munck exemplifierar temat i deras undersökning: hur föreställningar om kungars sexuella handlingar återkommande blir offentligt berättarstoff i skärningspunkten mellan medierade uppgifter, obekräftade rykten och publika förkunskaper.

I centrum för analysen står skvaller och medierapportering kring Oscar II, Gustaf V och Carl XVI Gustaf. Syftet är inte att avgöra i vilken grad skvallret är sant eller inte. Istället vill författarna visa hur ryktesspridning, skvaller och medial framställning samverkar för att forma kungliga skandaler. Tre skäl ges till varför just kungliga sexskandaler är intressanta att studera: För det första har kungliga familjemedlemmars liv alltid intresserat både allmänheten och media. För det andra skapar det sexuella inslaget intresse enligt principen ”sex säljer”. För det tredje har dessa skandaler ofta lett till moraldebatter och till och med statsrättsliga frågor, eftersom monarkin ärvs inom familjen. Genom att analysera tre olika perioder gör författarna en jämförande studie av hur kungliga skandaler har formats och uppfattats över tid.

Undersökning baseras på ett mediematerial i dess bredaste mening: noveller, romaner, dagböcker, opinionsmaterial, telegrambyråernas uppgifter, podcaster och så kallade ”skvallertrådar” på forumet Flashback ingår i analysen (ett inkluderande tillvägagångssätt där balettexemplet skulle passat in). Därutöver har författarna använt sig av material från Folklivsarkivet i Lund som skickat ut en frågelista om kungligheter och skvaller (LFU 246), vars svar också utgör en del av undersökningen. Ett gediget material, utan tvekan.

Teoretiskt inspireras studien främst av Robert Darnton (jag räknar elva av hans titlar i litteraturförteckningen), som fokuserar på de kommunikativa nätverk där information sprids, samt var och i vilken form kommunikationen sker. Även Erving Goffmans framing-teori, där betydelsen av en handling eller ett uttalande förändras beroende på dess kontextuella inramning, lyfts fram.

Begreppen ”skvaller”, ”rykte” och ”skandal” diskuteras inledningsvis. Skvaller lyfts fram som ett intressant studieobjekt eftersom det både bekräftar och återskapar normer och skapar gemenskap. Rykten är också värda att studera, då de hjälper individer och grupper att orientera sig. Att begreppet ”skandal” (till skillnad från de två förstnämnda) endast ägnas en summarisk fjärdedels sida är kanske inte skandalöst, men ändå värt ett höjt ögonbryn i sammanhanget. Undersökningens centrala fråga gäller ju när, var och hur något fastställs som just en ”skandal” samt vem som har makten att avgöra detta.

Författarna introducera begreppet ”seriöst skvaller”, som beskriver ett publikt intresse för specifika skvaller och nyhetsjournalistikens användning av ”pratiga källor” när makt granskas och diskuteras med både humor och allvar. Vad ”pratiga källor” innebär blir inte helt tydligt för mig, men författarna experimenterar med begreppet ”prat i text-hybrid”. Om jag har förstått rätt, syftar det på samtal eller kommunikation som är formulerad som tal men satt på pränt. Idag kan detta lätt förstås som chattar eller sms-konversationer, men vad motsvarigheten skulle vara före internets tid framstår för denne läsare som lite oklart. Hur som helst, författarna menar att de lyssnar till dessa pratiga källor. För att också fånga tystnader uppmärksammas formuleringar som signalerar ambivalens, vaghet och oklara källor.

Undersökningen tar formen av tre ”fallberättelser”, presenterade i var sitt kapitel. Den första handlar om ”Oscar II:s älskarinnor” under slutet av 1800-talet, där två mer eller mindre kända kvinnor kopplas samman med Oscar II. Därefter följer ”Hajjbyaffären”, där uppgifter om en sexuell relation mellan Gustav V och Kurt Hajjby diskuteras, och slutligen ”Kungen och

kaffeflickorna”, som behandlar det mediala spelet och skvallret kring Carl XVI Gustaf efter boken *Den motvillige monarken* från 2010.

Innan fallberättelserna finns en upplysande ”prolog” där författarna beskriver skvallrets roll under slutet av 1700-talet i Frankrike, England och Sverige, baserat på Darntons forskning.

Oscar II:s älskarinnor är i min mening bokens starkaste kapitel och dessutom det mest omfattande (68 sidor jämfört med *Haijbyaffären*s 33 sidor och *Kaffeflickorna*s 55 sidor). Läsaren får här bekanta sig med den tidens skvallerpress genom främst redaktören Olof Roth, vars tidningar *Breflådan* och *Gamla Breflådan* bjöd på antydningar och klartext om kända personers tvivelaktiga förhållanden. Roth framstår som en publicistisk slugger, i lika delar politiskt som sensationslystet driven, och ofta i klammeri med rättvisan på grund av förtalanklagelser. Han satt också periodvis i fängelse. Vi lär oss om kåsörer och notisjägare som levde på att förse redaktörer med skvaller om personer i den nyvakna urbana tätheten, där gatan och även telefonen fungerar som både utkiksplatser och förmedlare av trovärdighet. Författarna menar att det medialt cirkulerade skvallret om Oscar II och de två kvinnorna kan förstås som ett ifrågasättande av den socialt hierarkiska ordningen, samtidigt som en patriarkal genusordning reproduceras genom att kvinnorna utmålas som bovarna i dramat.

I fallberättelse 2, *Haijbyaffären: ett queert intermezzo i folkhemmet*, står den påstådda sexuella relationen och kärleksaffären mellan Gustaf V och Kurt Haijby i centrum. Materialet utgörs av litterära skildringar (bland annat Haijby's egna), statsminister Tage Erlanders dagbok, dagstidningar och populärkulturella kommentarer i bild och text. Trots det digra materialet och affärens genomslag i samtiden når analysen inte riktigt samma djup som i fallet med *Oscar II:s älskarinnor*.

Kungen och kaffeflickorna är huvudrubriken för den tredje fallberättelsen där, utöver journalistiskt material, två nya materialkategorier presenteras: svar från en frågelista och en diskussionstråd på Flashback. Även poddar och memes berörs. Det framgår att boken *Den motvillige monarken* väcker indignation, både för att uppgifterna i den anses illa underbyggda och (paradoxalt nog) för att dessa illa underbyggda händelser provocerar. Frågelistan visar att skvallret också får människor att känna sympati för kungen. Mest bränner analysen till när författarna, med referens till socialsociologen Michael Billig, visar hur kritik mot kungen och monarkin skjuts undan till förmån för känslomässiga argument, där själva tanken på en tillvaro utan monarkin väcker obehag. Kapitlet visar också på ett föredömligt tydligt sätt hur traditionella medier, genom att förlita sig på publikens förkunskaper, via antydningar och halvkvävda formuleringar kan förmedla moraliska övertramp och annat lockande men tvivelaktigt stoff utan att själva behöva stå till svars varken juridiskt eller moraliskt.

Medan författarna står i kontinuerlig och i mitt tycke mycket konstruktiv dialog med Darntons tänkande genom den första fallberättelsen, förekommer inte en enda direkt referens till honom i berättelsen om *Haijbyaffären* och bara en i berättelsen om *Kungen och kaffeflickorna*. Även om jag anar Darntons teoretiska apparat även här, hade det varit intressant om den mer explicit prövats i (och möjligen anpassats till) de mer sentida kontexterna.

Jag är annars mycket positiv till hur olika källor och teorier stöts och blöts mot varandra. Författarna hanterar och diskuterar också utmaningen med att röra sig i gränslandet mellan historisk fakticitet och hörsägen på ett både utvecklat och förtroendeingivande sätt. En randanmärkning är dock att det blir lite tjatigt att författarna kontinuerligt återupprepar att de inte är ute efter sanningen; som läsare har man fattat galoppen ganska snabbt. Att beskriva 1800-talen skillingtryck i termer av infotainment är också ett lyckat grepp, liksom att benämna internets diskussionstrådar som ”ljugarlänkar”, två kreativa exempel som skapar en pedagogisk länk mellan då och nu. Till analysens styrkor räknar jag också uppmärksamheten på att det är de personer som sammankopplas med kungarna som i första hand blir lovligt byte och råkar illa ut i den mediala jakten på skandaler, i första hand kvinnorna i historierna.

Några saker går att diskutera. För mig som också ägnat avsevärd forskarmöda åt att försöka förstå den moderna monarkins lockelse, seghet och makt framstår fokuset på allmänhetens intresse för skvaller snarare än mediernas roll i att aktivt skapa och förstärka dessa skandaler som något missriktad. Ett annorlunda perspektiv hade kunnat problematisera maktstrukturerna mer. Där författarna tycker sig se subversiva potentialer i skandalskvaller och dito skrivelser, genom att ”mötet mellan högt och lågt bildar den dramaturgiska basen” där ”de senare dras ner i smutsen av det förra”, gör jag en annorlunda tolkning. När monarkin inte längre har någon politisk makt blir den beroende av att dess representanter uppfattas som kungliga för att överleva. Detta arbete utförs till stor del i och av medierna. Jag ser den mediala sammankopplingen av kungligheter och ”det låga” som en performativ akt som alstrar kunglig upphöjdhet, något som både medier och monarki har något att vinna på. Hur man än vänder sig är kungahuset mer beroende av mediernas uppmärksamhet än publiken är, vilka i princip skulle klara sig utmärkt utan kungligt skvaller. Modern monarki däremot skulle knappast behålla sin ställning om medier slutade rapportera om dess företrädare. Stuart Hall talar om nyhetskapandets paradox: en nyhet måste vara oväntad för att väcka intresse, men också bekräfta publikens förväntningar. Detta gör kungligheter till ideala nyhetsobjekt, och medier behöver nyheter.

På det hela taget är detta dock en insiktsfull och underhållande bok som kastar nytt ljus över några mediestormar med kunglig koppling. För denna läsare

var höjdpunkten inblicken i 1800-talets Stockholmska medielandskap, med gatan och telefonen som centrala utkikspplatser, och där Olof Roth är en uppiggande bekantskap (i alla fall på 130 års avstånd).

Tillbaka till baletten Gustavia. Dagens Nyheters kritiker var positiv till föreställningen, med ett

undantag: scenen med stallmästare Munck uppfattades spekulativ och utan belagd historisk grund. Kanske hade upphovspersonerna tänkt som journalisterna i Hammarlin och Jönssons analys; vad spelar det för roll om det är sant eller inte, när det är en så bra story!

Citera den här artikeln: Recension av: Mia-Marie Hammarlin och Lars-Eric Jönsson. *Kungar, sex och skandaler. En studie av skvaller och journalistik*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag, 2023. *Kulturella Perspektiv*, vol. 33. s. 1-3.

Mottagen: 13 november 2024 **Publicerad:** 10 december 2024

Copyright: © 2024 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv — Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS